

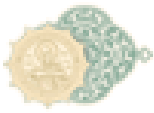
*Протоієрей Діонісій Мартишин,
викладач КДАіС*

До питання про стан та особливості месіанізму у сучасній політиці

*Я гадаю, що найбільша небезпека і загроза
для майбутнього людської цивілізації сьогодні
зароджуються і перебувають на рівні нашого
мислення.*

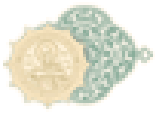
*Святіший Патріарх Московський
і всієї Русі Кирил*

Відсутність у житті сучасної людини чітких моральних принципів, ідеалів і їх дотримання небезпечна, тому що руйнуються внутрішні духовно-ментальні цивілізаційні основи розвитку людства. Сучасне суспільство давно вже відчуває свою безпорадність перед потоком західної ідеології споживання, всюдозволсності, «войовничої» секуляризації і обвалом національно-світоглядних цінностей, які століттями складали фундамент розвитку цілих окремих держав. Не в змозі і православні християни на самоті відстояти ті або інші традиційні релігійні цінності на тлі ідеологічного плюралізму й секулярного хаосу. В цих умовах виникає потреба реабілітації ідеології як найважливішого атрибута державності й розвитку суспільства. Ідеологічне будівництво стає першочерговим політологічним суспільним завданням на шляху до політичного, економічного, національного і духовного відродження. Але у реальності життя, на практиці, великий спектр ідеологічної проблематики, на жаль, стає сферою лише безвідповідальних політичних спекуляцій, соціально-політичного популізму і телевізійних шоу-ілюзій, що цілком відбивають значну безмістовність дій і вчинків нинішньої так званої політичної еліти України і інших країн. І справа не тільки в тому, що не дозріли об'єктивні умови для повноцінної ідеологічної самоорганізації пострадянського українського суспільства, а в тому, що сучасна лю-

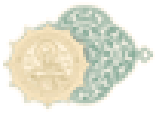
дина, відкидаючи релігійні цінності й абсолютизуючи ідеологію будь-якої земної влади, приходять у пряме антагоністичне протиріччя з повнотою релігійного буття і Правдою Божою. Це — велика духовна проблема нашого часу, яка, однак, науково майже не розглядається. Доктринальний досвід християнської соціальної думки надзвичайно великий і глибокий. Він має невичерпні пізнавальні можливості, здатний розкривати вказані грані політичної реальності і висвітлювати такі смислові метафізичні відтінки сучасної політики, які приховані від сучасного секулярного світу непомітною завісою релятивізму й політичної кон'юнктури. Внесок, який робить православна думка в пояснення сучасних соціально-політичних реалій, досить істотний і вагомий. Ці слова повною мірою зберігають свою значущість і актуальність, якщо говорити про діалектику ідеології в суспільній свідомості політичної реальності. Безумовно, як комунізм, так і західний лібералізм взагалі заперечують право релігії на будь-яке домінування у суспільній свідомості, вважаючи проповідь Церкви «промиванням мізків» і «одурманенням» суспільства. У цих умовах формування послідовної державної ідеології й національної ідеї без авторитетного голосу Православної Церкви не здатне стати цілісним алгоритмом духовного відродження суспільства і стає вкрай проблематичним у своєму втіленні в життя.

Богословський і політологічний аналіз діалектики ідеології має два рівні складності. По-перше, це триваюча донині внутрішня ідеологічна криза кінця радянської епохи, що викликала до життя цілий спектр національно-ідеологічних формул, що лежали до цього під спудом комуністичної ідеології (монархізм, євразійство, націоналізм і т. д.), що вступили в діалектичну суперечку із принципами соціалізму й комунізму, які вже стали традиційними для історії XX століття. По-друге, зовсім новий рівень ідеологічного протистояння між сукупністю традиційних релігійних основ і зовні обумовленим втручанням західного лібералізму, що здійснює свою інтенсивну ідеологічну експансію на глобальному рівні. Такий ідеологічний розклад вкрай ускладнює можливість знаходження цілісної формули християнської платформи й вимагає пильного аналізу всіх складових ідеологічного питання: релігійно-світоглядних, філософських, історичних і політичних, що саме по собі також представляє більшу складність. Аналіз політики, активна фаза соціальної присутності християн у житті сучасного суспільства — єдина правильна парадигма виживання і апостольського свідчення перед історією. Іншого шляху для християнина немає, якщо ми маємо намір відновити цілісність релігійної самосвідомості, виходячи із парафіяльного гетто та соціальної резервації. Не претендуючи, через названі причини, на повну строгість викладу, спробуємо все-таки простежити логіку основних ідеологічних протиріч сучасної політики на різних рівнях їхнього прояву.

Ідеологія як форма державної, суспільної самосвідомості завжди є конкретною, однак при цьому ніколи не залишається незмінною, будучи завжди прив'язаною до динаміки історичного процесу в його світоглядній, політичній і економічній проекціях. Щодо цього ідеологія прямо пов'язана з *месіанізмом* — «вчення про особливу роль якогось народу, держави, суспільно-соціальної спільності, організації, особи, у справі кращого поступу світового розвитку громадського порядку, конкретно-історичної кризової ситуації»²³. У проекції релігійної етики доречно говорити про існування двох моделей месіанізму релігійного й секулярного. *Месіанізм у християнському осмисленні* — це есхатологічна концепція пророчого покликання, особливої місії людини, народу, держави на шляху до майбутнього Царства Божого і реалізація правди Божої в історичному розвитку людства. Таким чином, християнський месіанізм найбільш яскраво проявляється, коли Православна Церква несе в мир євангельське Окровення — благу звістку про те, що в Ісусі Христі істинний Бог і істинний Месія здобув перемогу над силами зла, приступившись до відновлення, зміцнення, освячення і обоження Свого творіння. Месіанізм у тому значенні, що він має для проекції правди Божого Царства у реальність існуючого світу, проявляється на всіх рівнях від загального (всесвітнього і політичного) до частки (індивідуального і особистого). Тільки коли всесвітній християнський месіанізм виходить на перший план, ми розуміємо, що може означати це вираження в контексті організації життя Православної Церкви як виконавиці Божої волі, якій повинно бути підпорядковане все життя православного християнина. Але є і секулярний месіанізм, що розкривається в політичному концептуалізмі, ідеологічному будівництві й економічному детермінізмі, безумовно, протиставляючи себе християнському месіанізму і основним релігійним традиціям. *Секулярний месіанізм* — поняття, яке не має чітких кордонів і категорій, найчастіше позначає псевдоесхатологічне уявлення про виняткову діяльність певних груп людей, політичних лідерів, винятковості країн і народів, їхнє абсолютне значення для історичного розвитку всього світу. Секулярний месіанізм стає актом віри в якусь раціональність історії з емпіричною й примітивною формою цілеспрямованості. Яскравими формами феномена секулярного месіанізму в XX столітті з'явилися комунізм, фашизм і, сьогодні, вже в умовах всесвітньої фінансово-економічної кризи, на порозі XXI століття очевидно, — лібералізм. Сходячи у своїх духовних джерелах до древньої релігійної інтуїції про «загублений рай» і «вічне блаженство», комунізм, фашизм і ряд інших політичних ідеологій спокують страждання від первородного гріха людство ілюзією досягти Царства Небесного й «раю» на землі політичними й економічними методами. При цьому

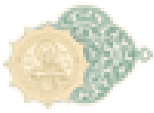
²³ Філософський словник соціальних термінів. Харків., 2002. С. 448.

творцем нового світу і «царства» справедливості у відчуженому від Бога світі повинна стати людина, сповідуючи релігію людинобожества, або дияволізму і сатанобожжя.

Безумовно, не можна заперечувати того, що месіанізм у політиці — це те, що тримає народ «на плаву історії», визначає адекватність і рухливість його історичного буття. Це той таємний зміст певної ідеології, що проноситься крізь століття людської історії в якості незмінного національного імперативу, що визначає сам сенс існування нації в процесі історичного розвитку. Іншими словами, месіанізм виявляється не просто якоюсь утилітарно-політичною матрицею, що стягає національні змісти в певну формальну цілісність, а виявляє в собі глибокий метафізичний зміст. Отже, і державна ідеологія, відбиваючи месіанські сподівання й надії в конкретному історичному процесі як система ідей, визначає самосвідомість націй на даному етапі історії. У цьому сенсі кожна нація відповідальна за свою історичну місію й не може ухилитися від свого національно-історичного призначення. Це призначення несе в собі національна ідея, що спонукає національний дух до наполегливого і цілеспрямованого подолання історичної емпірії, до реалізації тої ідеальної мети, що переживається як внутрішня даєність (як «талант»), вимагаючи свого максимального розкриття в історії. При цьому в реальній історії політичний месіанізм, позбавлений релігійної основи, завжди здійснюється як державна ідеологія, і щодо цього — він завжди політично конкретний, наприклад, комунізм або фашизм в XX столітті. Інакше кажучи, фашизм і комунізм є об'єктивованою у часі формою секулярного месіанізму, що відбиває державно-історичну самосвідомість народу або держави на певному етапі історії. «Філософія історії завжди містить у собі профетичний і месіанський елемент. Усвідомлення змісту історії завжди месіаністичне і профетичне. Цим профетизмом і месіанством проіннята філософія історії Гегеля, Маркса, О. Конта... Месіанізм може бути неусвідомленим, у ньому можуть не зізнатися. Це ми і бачимо в марксизмі, у якому наявний сильний месіанський елемент. Не наукова свідомість у марксизмі є джерелом революційного динамізму, а його месіанське очікування... Ідея пролетаріату, що зовсім не збігається із пролетаріатом емпіричної дійсності, є ідеєю містико-месіанською. Саме ця ідея пролетаріату, а не емпіричний пролетаріат, має бути наділена повноваженнями диктатури. Це диктатура месіанська»²⁴, — зазначав Микола Бердяєв. І тут саме і закінчується метафізика, і месіанізм виходить на арену реальної політики, де починає діяти як принцип діалектики і боротьби. Петро Струве у зв'язку з цим писав: «Ця ідея войовничого здійснення соціалізму, віра атеїстична, віра навіть не в Царство Боже

²⁴ Бердяєв Н.А. Дух и реальность. М. — Харьков, 2003. С. 639–640.

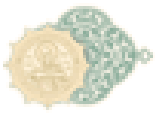

на землі, а в безбожне подолання всього історичного, ірраціонального, сформованого і існуючого на землі, в тому числі і, насамперед, релігії. Таким чином, поруч із апокаліптично-християнським месіанізмом перед нами виступає месіанізм, так би мовити, атеїстичний, котрий роздурив і загострив всю антирелігійну традицію людства, з'єднавши її з максималізмами у всіх інших областях — в області економічній, соціальній і політичній»²⁵. Цей вислів має велику актуальність саме сьогодні.

Щоб критикувати комунізм або сучасний крайній націоналізм, потрібно вести з ними філософський діалог, вислухувати їхні твердження і ставити питання. Але щоб вести діалог, потрібно мати і спільну мову. Насамперед, може видатися, що спільної мови з комунізмом або націоналізмом для православного богослов'я взагалі не існує. Треба визнати те, що мова «матеріалізму» ніколи не мала у філософії великого значення, а мова партійної агітації і вульгарної пропаганди не має нічого спільного з філософським діалогом і науково-богословським аналізом. Щоб вийти із цього ускладнення, навіть щоб розуміти один одного, слід знайти якийсь спільний принцип, спільний вихідний пункт. Чи існує такий спільний принцип, що поєднує в діалозі політику, філософію і богослов'я? — Так, він існує; це принцип будь-якого діалогу, отже, будь-якої науки й філософії, — діалектичний принцип. Більше того, сучасна секулярна наука і богослов'я повинні для збагачення світу вести безперервний діалог учених і релігійних мислителів. Тим паче що, як підкреслює митрополит Мінський і Слуцький Філарет, богослов'я не є «внутрішньою справою» Церкви. «Воно покликане відповідати на питання й виклики сучасності, звертаючись до живої людини, з огляду на її ідеали і сумніви, її інтелектуальні пошуки й духовні потреби. Богослов'я по суті своїй антропологічне, тому що його адресатом є людина»²⁶. Але не тільки знання, а й все буття розгортається як безперервна диференціація й інтеграція, як єдність різноманітного, як постійне загострення протиріч, конфліктів і їхнє вирішення. Визнання цього принципу зовсім не робить православну людину, звичайно, ані комуністом, ані націоналістом, ані навіть гегельянцем. Вся антична філософія від Анаксимандра через Геракліта до Сократа, Платона, Аристотеля і Платина «спочиває» на діалектичному принципі єдності протилежностей. Це вони створили самі слова «філософія» і «діалектика» і показали, що філософія є діалектика, аналіз і синтез, зіставлення й протиставлення, шукання останньої єдності всіх протилежностей, всеосяжного синтезу. Микола Бердяєв дає відмінне формулювання діалектичного, принципу: діалектика Божественного і людського, за його визначенням, — становить щире

²⁵ Струве П. Б. *Patristica: Политика, культура, религия, социализм* / Сост. Жукова В. Н. и Полякова А. П. Вступ. ст. и примеч. Жукова В. Н. М., 1997. С. 409.

²⁶ Филарет, Митрополит Минский и Слуцкий, Патриарший Экзарх всея Беларуси. *Богословие добрососедства*. К., 2002. С. 13.

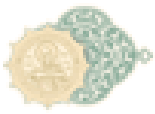
ядро християнського світогляду²⁷. Більше того, антиномія християнської цивілізації й чернечого шляху спасіння або, як виразився протоієрей Георгій Флоровський, «антиномія імперії й пустелі»²⁸ стає незмінним атрибутом життя Православної Церкви протягом майже всієї спасительної місії Православ'я в історії людства. Внутрішня суперечливість усього існуючого, єдність і боротьба взаємовиключних протилежностей становить джерело перетворення, зміни, розвитку в русі світового процесу. В цьому розвитку ми спостерігаємо якісні зміни у вигляді зростає у результаті нагромадження поступових кількісних змін. Міркуючи над проблемами діалектики, християнський богослов не тільки не відчуває ніякого впливу нігілізму й атеїстичних думок, але, навпаки, дивується, як багато тут вірного й точно вираженого. Священник Павло Флоренський з цього приводу пише: «Життя нескінченно повніше розумових визначень, і тому жодна формула не може вмістити всієї повноти життя. Жодна формула, виходить, не може замінити саме життя у творчості, у його щохвилинному і всебічному творенні нового. Отже, розумові визначення завжди й скрізь піддаються й неминуче будуть піддаватися запереченням... Розумова формула може бути істиною тоді й тільки тоді, якщо вона, так би мовити, передбачає всі заперечення проти себе й відповідає на них. Істина тому і є істиною, бо не боїться ніяких заперечень; а не боїться їх тому, що сама говорить проти себе більше, ніж може сказати яке завгодно заперечення; але це своє самозаперечення істина сполучить із твердженням. Для розуму істина є протиріччя, і це протиріччя робиться явним, як тільки істина отримує словесне формулювання. Теза й антитеза разом утворюють вираження істини. Інакше кажучи, істина є антиномією, і не може не бути такою»²⁹.

Але, як відомо, сучасна політика є і не найдосконалішою галуззю людського буття, і далекою від істини. Багато чого тут залежить від людського фактора і непередбаченого розвитку різних політичних сил. Тому і секулярний месіанізм, виражений і вбраний у форму державної ідеології комунізму, націоналізму або навіть фашизму, припускає різні ступені омани, утопії, ілюзії і обману. Будь-яка ідеологія як людська сентенція — емпірична за своїм формуутворенням, і у цьому полягає глибоке і до кінця непереборне протиріччя. Тому становлення месіанізму — це дуже складний, сполучений з помилками й падіннями процес прояву духовно-метафізичного ідеалу в площині реальної історії. Прикладом цього є комунізм як помилковий процес самопізнання слов'янських націй в історії. «Вчення про вищу стадію комунізму

²⁷ Докладніше див.: Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого. М. — Харьков, 2005.

²⁸ Флоровский Георгий, прот. Догмат и история. М., 1998. С. 256.

²⁹ Флоренский П.А. Стоп и утверждение истины: Опыт православной теодицеи / Флоренский П.А. М., 2003. С. 134–135.

(про повний комунізм) утворює свого роду райську частину комуністичної ідеології. Тут рай спущений з небес на землю. І обіцяється він хоча й у невизначеному майбутньому, але все-таки не після смерті всіх людей, а при житті наших нащадків»³⁰. Видатний сучасний російський політолог і філософ Сергій Кара-Мурза підкреслює: «Поєднання російського слов'янофільства й російського західництва, селянського комунізму з есхатологічною ідеєю прогресу додало радянському проекту більшу переконливу силу, що залучила в збираний радянський народ приблизно половину старого культурного шару (інтелігенції, чиновництва, військових і навіть буржуазії). Так, проект революції став і великим проектом будівництва нації, національним проектом»³¹. «Це культурне явище із сильним релігійним компонентом, пошук "царства Божого на землі". Він додав радянському проекту месіанські риси, що, зокрема, визначило і культ Сталіна»³². Але, як і в особистісному самопізнанні, у цьому процесі можливі (і навіть неминучі) зриви й падіння. У найбільш концентрованому вигляді ці падіння розкрилися у людиноненависницькій політиці Адольфа Гітлера, фашистських режимів. Величезну увагу питанню виникнення фашизму на основі помилових концепцій месіанізму приділяв протоієрей Сергій Булгаков, який підкреслював: «Взагалі соціальний утопізм різних відтінків у наші дні є своєрідною дегенерацією древнього іудейського месіанізму, у якому месія є соціально-революційним вождем, що має здійснити земне царство, Zukunftstaat, свого роду "фюрер" націонал-соціалізму на ґрунті іудаїзму»³³. Відомий західний історик Ален Безансон підтверджує: «Ніщо інше так не свідчить про біблійний слід у комунізмі й нацизмі, як їхнє бажання врятувати світ, включно з видаленням будь-якого біблійного сліду засобами цього самого порятунку»³⁴.

Секулярний, або «помилковий»³⁵, месіанізм, звернений не тільки до конкретної особистості, але, в першу чергу, до мас. Він формує колективні психози — стани ілюзорного фантазування, що роблять людину одержимою. Подібні стани підминають індивідуальність, душать проблески совісті і свідомості в атмосфері масового біснування й одержимості. Конкретні форми «тоталітарних ідеологій» ХХ століття і революційні «кольорові» проекти ХХІ сторіччя проливають світло на феномен і діалектику месіанізму. «Саме собою зрозуміло, що завжди

³⁰ Зиновьев А.А. Фактор понимания. М., 2006. С. 487.

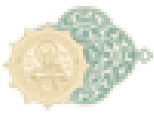
³¹ Кара-Мурза С.Г. Маркс против русской революции. М., 2008. С. 17–18.

³² Кара-Мурза С.Г. Матрица «Россия». М., 2007. С. 35.

³³ Булгаков С.Н., прот. Христианство и еврейский вопрос. Париж, 1991. С. 79.

³⁴ Безансон Ален. Лихо століття: Про комунізм, нацизм та унікальність холокосту / З фр. пер. Т. Марусик. К., 2007. С. 65.

³⁵ Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого. М. — Харьков, 2005. С. 475.

є небезпека помилкового месіанізму і помилових месій, — пише великий російський філософ Микола Бердяєв. — Мрійливий месіанізм є помилкова налаштованість. Ми зустрічаємося тут із парадоксальним ставленням. Месіанська свідомість і очікування створює історію, повідомляє її зв'язок і зміст, і вона ж ніби зриває історію і хоче перескочити через неї...»³⁶ «Месіанські очікування не можуть здійснитися ані в самій історії, ані поза історією. Це протиріччя, що закладене в нашій обмеженій свідомості, у нашому занепадому розумі. Будь-який творчий акт людини терпить невдачу в змісті реалізації творчого продукту. Але разом з тим будь-який творчий акт, по суті, носить есхатологічний характер, у ньому закінчується цей світ і починається інший. Але обмежена свідомість це недостатньо бачить»³⁷.

Проблема «патологічності» секулярного месіанізму — це проблема гріхопадіння людської природи і свідомості тих зловмисних політичних сил, що маніпулюють людською масовою свідомістю у своїх інтересах. Прагнення суспільства до єдності самосвідомості є об'єктивною соціальною потребою, однак вона, як і будь-яка потреба, не захищена від перекручувань, експлуатації і хибності. До того ж, як відзначав митрополит Смоленський і Калінінградський Кирил (нині Святіший Патріарх Московський і всієї Русі): «Сьогодні суспільство влаштоване так, що суспільною свідомістю дуже легко маніпулювати, тому що існує телебачення. Людина, споживач даної інформації, стає дуже вразливою. Вона навіть не може зрозуміти, у який момент її свідомість направляється в потрібний для тих, хто цим займається, бік. Це робиться за гроші. За великі гроші. Є таке поняття: піар-кампанії. Що це таке? Це значить, що ця кампанія спрямована на промивання мізків»³⁸. Діяльність сучасних ЗМІ — це не лише свобода слова, відстоювання справжніх ідеалів демократії, розвиток інформаційного поля загалом, а це ще — метод спонукання людей до «правильної», з погляду влади, поведінки; на відміну від силових методів, вона спрямована не на фізичне спонукання людей, а на формування бажаних для правлячої еліти стереотипів мислення і стандартів поведінки. «Політична маніпуляція в церковній сфері — це система засобів ідеологічного й духовно-психологічного впливу на масову свідомість віруючих людей з метою нав'язати певні ідеї, доктрини й цінності в релігійному житті християнина»³⁹.

Тому життєвість ідеології або її патологічна спрямованість на розлад суспільної свідомості — це реальна проблема реальної політики. Відпо-

³⁶ Там само. С. 477.

³⁷ Там само. С. 483.

³⁸ Кирил, Митрополит Смоленский и Калининградский. Без нашего свидетельства, во что и как мы верим, мир обречен // Вісник прес-служби УПЦ. К., 2006. №52. С. 7.

³⁹ Бочков Павел, свящ. Политические и национальные манипуляции в церковной сфере // Вісник прес-служби УПЦ. К., 2008. №86. С. 72.

відно, релігійний, тобто християнський месіанізм — це не метафізичні мрії про неможливе, а утвердження екзистенційної присутності Христа у реаліях нашого земного буття. Тільки подібна концепція месіанізму може бути дієвою силою у земному бутті християнина — справжнім шляхом народу через всі перипетії і труднощі історичного існування до реального Царства Божого. Микола Бердяєв писав: «У сучасному світі зіштовхнулися дві месіанські ідеї — руська і германська. Руська ідея в чистому її вигляді — це ідея правди, братерства людей і народів. Вона наслідує ідею, закладену у книгах пророків, у вічній істині християнства, у деяких учителів Церкви, особливо східних, у пошуках правди російським народом. Германська ідея — це ідея панування обраної раси, раси панів над іншими расами і народами, визнаними нижчими. Ця ідея є наступницею старої язичницької ідеї, греко-римської ідеї підбору раси панів, сильних, тих, хто перетворює слабших на рабів. У германській свідомості ця ідея розроблялася пангерманістами. Перша ідея спрямована до Царства Божого, вона означає пошук „правди про землю“, що ще не була досить розкрита в історичному християнстві і відкритися може лише в завершальному одкровенні духу»⁴⁰. Сьогодні настав час зробити глибоку ревізію історичного і етико-релігійних складників феномену месіанізму, відокремивши в ньому засоби від цілей і початок від кінця, щоб, нарешті, виділити істотне (релігійний зміст) у його чистому, не викривленому вигляді. Тим більше що такий поділ, здається, уже котрий раз відбувається: інтернаціональна ідея вселюдського суспільства, покинувши спочатку релігію, а потім історично наївну теорію комунізму, у нас на очах переходить у більш практичну теорію глобалізму — послідовного відчуження від місцевих інтересів, норм і традицій⁴¹ — нового великодержавного проекту Америки⁴² та «золотого мільярду»⁴³.

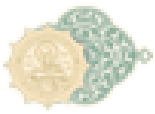
Історія розвитку ідей секулярного месіанізму як явища світової історії не вичерпується лише його європейською традицією. Виразні сліди месіанських починань і ідей проглядаються на різних континентах у багатьох державах західного світу. Причому одне з них вдається побачити навіть. Експансія релігійних уявлень очевидна у політиці Сполучених Штатів Америки. В аспекті формування стратегічної доктрини цієї єдиної світової наддержави, у розрізі політичних технологій, використовуваних правлячою елітою, експлуатація месіанських ідей є наявною. Відомий політик, колишній державний секретар США Мадден Олбрайт підкреслювала: «Серед американців завжди жило відчуття того, що їхня країна є знаряддя небес. Були періоди, коли це почуття проявлялося особли-

⁴⁰ Бердяєв Н.А. Цит. соч. С. 483.

⁴¹ Панарин А.С. Искушение глобализмом. М., 2003. С. 5.

⁴² Там само. С. 12.

⁴³ Там само. С. 98.

во сильно. Потім воно трохи слабшало, але завжди було присутнє»⁴⁴. Президент Америки Вільям Мак-Кінлі стверджував, «що поширення американського впливу — не що інше, як здійснення Божественного Провидіння, реалізації задуму Бога»⁴⁵. На рубежі ХХ століття молодий сенатор штату Індіана Альберт Джеремі Беверідж закликав: «Пройдемо по світу під прапором Америки!» «Філіппіни — наші! — вигукував він. — Сьогодні й навічно! А наступним повинен бути Китай з його неосяжними ринками. Звідти ми теж ніколи не підемо... Не можна упустити ті можливості, які існують для нас на Сході. Ми не відмовимося від виконання місії, призначеній нашій расі Самим Господом Богом. Місія ця полягає в тому, щоб поширювати цивілізацію по всьому світу. Причиною більшості майбутніх воєн стане боротьба за ринки збуту, бо держава, що одержала можливість контролювати Тихоокеанський регіон, стане правити світом. Підкоривши собі Філіппіни, ми стаємо саме такою державою»⁴⁶. У свій час президент Рональд Рейган попереджав: «Якщо позбавити американців віри в наше велике майбутнє, не можна буде пояснити, чому ми так переконані в тому, що Америка — земля обітована, а наш народ вибраний Самим Богом для того, щоб трудитися над створенням кращого світу»⁴⁷.

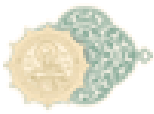
Безумовно, більшість рядових американців упевнені, що переваги демократичної системи такі очевидні, що інші народи і країни добровільно їх приймуть. На думку американських політиків, дорога до кращого світу лежить через знаходження демократії, не лише шляхом гласності, але і методами «перебудови», «кольорових революцій», «миротворчих операцій», економічних санкцій і ліберального «просвітництва». Але, як пише сама Мадлен Олбрайт, реальність життя вносить свої корективи: «ХХ століття принесло із собою нові тенденції, поява яких була обумовлена зміною умов життя. Після того як вугілля, а потім нафта замінили вітер у якості енергоносія, трансокеанські зв'язки, спочатку по морю, а потім і у повітрі, стали звичайною справою. Світ ставав усе меншим, а інтереси Америки — усе ширшими. Після приєднання Філіппін Сполучені Штати почали втручатися у внутрішні справи своїх найближчих сусідів, таких як Куба, Мексика, Гаїті, Нікарагуа і Домініканська Республіка. У виправдання говорили про необхідність мати в безпосередній близькості від своїх границь дружні країни, а також про захист економічних інтересів Америки. Сполучені Штати додавали найенергійніші зусилля, щоб уникнути залучення в європейські конфлікти, однак вийшлося, що забезпечити безпеку при дотриманні повного нейтралітету

⁴⁴ Олбрайт М. Религия и мировая политика. М., 2007. С. 44.

⁴⁵ Там само. С. 40.

⁴⁶ Олбрайт М. Цит. соч. С. 40–41.

⁴⁷ Там само. С. 45.

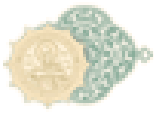
неможливо»⁴⁸. До того ж, не можна не погодитися й зі словами видного політолога, експерта з питань російсько-американських відносин Миколи Злобіна: «Американці взагалі оптимісти за природою своєю, і вся їхня політична культура (як і політична філософія) заснована на нескінченному історичному оптимізмі, що не зміг похитнути навіть Джордж Буш. Непомітно для них цей оптимізм накладає величезний відбиток на зовнішню політику Сполучених Штатів. Америка — країна крайніх оцінок і високих очікувань. Якщо очікування не виправдовуються, це дуже засмучує американців, і в них просто руки чешуться втрутитися і (як їм здається) швидко все налагодити. У світовій політиці вони завжди нагадували мені допитливого хлопчика, якому хочеться розібрати годинник на частини і подивитися, як він влаштований, тому що він абсолютно впевнений, що може його вдосконалити. Як правило, потім хлопчик не здатний навіть зібрати годинник в його первозданному вигляді і активно намагається не помічати, що він перестав показувати точний час, а на столі залишилося трохи “зайвих” деталей. Головне — він уже втратив інтерес до цього годинника і зараз зайнятий “вдосконаленням”, скажімо, радіоприймача»⁴⁹. На жаль, але «свободу» і «демократію» США приносять малим народам на багнетах і шитах збройних вторгнень або політичних чи інформаційних провокацій і маніпуляцій. За те, щоб скрізь «демократія», «безпека всіх народів», домінувала на планеті, самі народи, приймаючи нові «просвітницькі проекти» платять своєю кров'ю, своєю незалежністю, традиційними релігійними й культурними цінностями. «Наші солдати — сучасні хрестоносці. Вони відправилися в дорогу не для того, щоб довести міць Сполучених Штатів Америки, а для того, щоб захистити волю й справедливість; от чому мир сприйняв їх саме як хрестоносців. Завдяки їхнім видатним досягненням всі народи сповнилися вірою в Америку. Вони повірили в неї так, як не вірять у жодну іншу країну сучасного світу»⁵⁰. З висоти минулих років і минулого світового життя ці слова здаються не стільки пишномовними, скільки лицемірними і цинічними, але вони дійсно виражають думки і почуття американського народу і його месіанських вождів. Після того як «месії і спасителі всього світу» у Сербії, Іраку, Грузії, Україні, зокрема, і в інших країнах Близького Сходу ділять післявоєнний видобуток, президенти США не утомляються виступати на захист демократії і прав різних націй, визначаючи їхню долю в контексті месіанських ідей Америки.

Не тільки хибними, але й небезпечними є будь-які спроби затверджувати, начебто на Сполучених Штатах Америки лежить особлива місія,

⁴⁸ Олбрайт М. Цит. соч. С. 45.

⁴⁹ Злобин Н. В. Противостояние: Россия — США / Н. Злобин, В. Соловьев; предисл. А. Волошина. — М., 2009. С. 23–24.

⁵⁰ Олбрайт М. Цит. соч. С. 46.

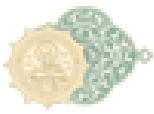

та ще при цьому оперувати категоріями моралі і демократії. Уявлення про Америку як про землю обітовану занадто претензійне, і побудоване воно, безумовно, на перекручених месіанських позиціях протестантського богослов'я і політичної сучасної пропаганди. Однак не мале число самих американців вірять у те, що дії США обумовлені не тільки піднесеними міркуваннями і політикою, але й «Божественним Промислом». Навіть лідери багатьох європейських і особливо пострадянських країн не без частки хвастоців говорять, що вони переслідують такі ж шляхетні цілі у своїй власній національній політиці, як і американські керівники.

Таким чином, підбиваючи підсумок науково-богословському дослідженню феномена месіанізму у сучасній політиці, потрібно підкреслити головне.

По-перше, соціальний утопізм із рисами релігійного фанатизму і викривленого месіанізму спалахує в різних куточках життя нашої планети і у різних політичних теоріях. Однак комунізм, фашизм, расизм, і на сьогодні лібералізм глобалізму — найбільш яскраві концепції секулярного месіанізму, що жертвують особистісною волею людини в ім'я «світлого майбутнього» і слави чергового «Нового Вавилону». У витоках світоглядних міфологем і ідеологій: марксизму, комунізму і фашизму — можна побачити секулярний месіанізм як атеїстичну віру, як безбожне подолання всього історичного, ірраціонального, сформованого і існуючого на землі, у тому числі релігії. Таким чином, поруч із християнським месіанізмом перед нами виступає месіанізм секулярний, що активізував і загострив всю антирелігійну традицію людства, з'єднавши її з максималізмом і радикалізмом у всіх інших областях людської діяльності — політичній, культурній, соціальній і економічній. У секулярному месіанізмі криються глибокі внутрішні протиріччя: у його основі змішалися два напрямки соціального розвитку — перекручена релігійна інтуїція і атеїстична соціальна активність, які покладають свою мету в перетворенні людини і суспільства за допомогою лише зовнішніх соціальних і політичних реформ. «Перетворення світу» повинне здійснитися на основі твердого соціального закону, торжества у суспільстві ідей «справедливості, рівності і братерства» але на фундаменті повного руйнування традиційної релігійної системи і абсолютних соціально-суспільних цінностей. Відтепер, кінцева мета людства у світі секулярного месіанізму — установлення світлого «майбутнього» під керівництвом обраної політичної еліти. Тому кінцева реальність історії буде залежати від православних християн: будемо ми боротися за вічні абсолютні цінності, чи здамо «без бою» історичне поле діяльності в руки антихриста — це питання повинна вирішити кожна віруюча людина на землі.

По-друге, будь-які проекти секулярного месіанізму нестійкі і недовговічні, про що свідчить досвід історії XX століття. Як і біблійний

Вавилон, вони руйнуються через надмірну самовпевненість людського розуму (раціоналізму, матеріалізму, гуманізму, прогресу і атеїзму), покладання на свої сили, ще раз підтверджуючи євангельську істину, що *без Мене не можете робити нічого* (Ін. 15:5). У кожного представника секулярного месіанізму головним мотивом було бажання побудувати Царство Боже, але без Бога і правди Його. Очевидною причиною колективного секулярного месіанізму були політичні і особливо соціальні фактори. У цьому кардинальне протиріччя і антагонізм християнського і секулярного месіанізму.

По-третє, сучасна історія секулярного месіанізму — лібералізму і глобалізму — як чергова фатальна помилка і омана, вимагає ще вивчення і подальших фундаментальних науково-богословських досліджень. Це природний продукт всієї сучасної цивілізації як такої, і ціннісні духовно-моральні акценти тут просто необхідні. Людська цивілізація на стадії глобалізації наочно демонструє недостатність всіх вироблених нею ціннісних і раціональних форм свого життєустрою. Тому не випадково ХХ століття стало століттям краху великих соціальних вчень, ідеологій або утопій — і комуністичної, і нацистської, і ліберально-ринкової, оголошеної її ж адептами «кінцем історії»⁵¹.

І, наостанок, четверте. Для людства є лише один шлях у подальшій власній історії — повернення на опору релігійних підстав і джерел віри. Тому що «рано чи пізно настає кінець будь-якої ідеології, що ми й спостерігаємо в наш час. Перебороти кризу ідеології можна лише повернувшись до того, що ідеологія спробувала собою підмінити — релігійного світогляду»⁵². Лише в цьому сполученні — «у з'єднанні віри і розуму», божественного і людського як оптимальний синергії — можлива довгострокова і неперорудна соціальна історична творчість.

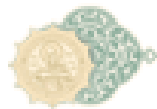
⁵¹ Докладніше див.: Фукуяма Ф. Великий разрыв / Пер. с англ. Под общ. ред. Александровой А. В. М., 2004.

Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Пер. с англ. Ф. Фукуяма. М., 2004.

⁵² Кирилл, Митрополит Смоленский и Калининградский. Религиозное воспитание в эпоху постмодерна // Церковь и время. М., 2007. № 1 (38). С. 9.

Труды Киевской Духовной Академии

**ТРУДИ
КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ
№ 10**

Редактори:

ієрей Димитрій Кушнірук,

Г. О. Руденко,

Д. П. Лозінський

Коректор

В. В. Костюк

Оригінал-макет

М. Б. Білецького

Дизайн

диякона Сергія Дерменжи

Київська Духовна Академія і Семінарія

01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 25, корп. 64.

Тел.: +38 044 255-12-06, факс: +38 044 255-12-60

e-mail: pom.rektor@bk.ru

Видавничий відділ

Української Православної Церкви

01015, Київ, вул. Івана Мазепи, 25, корп. 70А

e-mail: ntp@orthodoxbook.org.ua

Підписано до друку 02.06.2009.

Формат 70×100 1/16.

Гарнітура Гaramon. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 34,4. Обл.-вид. арк. 23,2.

Тираж 1000 прим.